

V. JANKELEVITCH: IRONIE. Alcan. Paris 1937.

A hivatalos egyetemi bölcsélet bizonyos megújódását jelenti ez a kecses kis kötet. A német fenomenológia befolyására a filozófusok már nem szorítkoznak pusztán szakmai és technikai kérdésekre. Nem fogadják el zárt fogalmi egységnek a filozófiát, mely kívül áll a költő, muzsikusz vagy tudós „speciális” mindenségén. Átvonulnak minden területen, igyekeznek követni az elágazások látható vagy földalatti utjait, a formát s a legfinomabb lelki mozzanatokot, melyeket meg kell ragadni, fényt kell deríteni rájuk anélkül, hogy megölnék vagy a szavakkal elárulnák őket. Az *ironia* is egyike ezeknek a valóságos és redukálhatatlan kategóriáknak. Jankelevitch ki akarja mutatni és meg akarja magyarázni, ugy a zenében és költészetben, mint a bölcséleti és lélektani vizsgálódásokban. Tudós és jólétesült előadása finom és kedves, amint a lelki életet írja le. Ki tudja és ki meri fejteni tapasztalatait, mer paradox lenni és elragad bennünket Sokrates dyoniszismusáról vagy a romantikus iróniáról való fejtegetéseivel.

Az *ironia* — mondja Jankelevitch — öntudat és szabadság, a felszabadulás örök lehetősége. Könnyen levet mindent, ami nem lényege, hanem könnyedség vagy játék. Az ellentmondás abban áll, hogy operációhoz folyton szüksége van arra, amit levetett. Nem mutatta ki a szerző eléggé az irónikus öntudat történetét és szerencsétlenségét, mely a szabadság túltengésétől szenved s éppen, mert nem megoldás, oly ragyogó és éles. Nem mond eleget a legkegyetlenebb gunyolódókról sem (Dosztojevszkij: „Vesszen a világ, csak a csésze teám maradjon meg...”) másrészt nem mutatja ki eléggé, hogy az *ironia* nem a nevetés, a testi nevetés, mely behatol az emberi életbe, hogy megtisztítsa azt, ahelyett, hogy kétértelmű tisztaságok szolgálatába szegődnek.

Az öntudat egység, amin belül az iróniának is meg van a szerepe, amelynek megnyilvánulása, de nem lényege. „Ne hagyjátok eluralkodni magatokon... — mondja Rilke — igyekezzetek, mint eszközzel élni vele... fürkésztétek a mélységeket: a guny nem száll le oda.”

ERICH KAHLER: ISRAEL UNTER DEN VÖLKERN

Humanitas Verlag. Zürich

Az antiszemitizmus csaknem minden megnyilvánulásának alján könnyű lenne kimutatni bizonyos irigységet. A középpolgár érthetően nem nézi jó szemmel, hogy megszokott utját szüntelenül zavarja egy olyan csoport tevékenysége, melynek nagysága egyáltalán nem magyarázza azt a jelentős szerepet, amit játszik s amelynek állandó feszültsége, fürge szelleme nyugtalanító dinamizmust visz esetlenül sztatikus életébe. Ennek az elégedetlenségnek kifejezése az őszinte antiszemitizmus, mely lényegében némi elismerést rejt a zsidó tettek iránt. De van egy másik zsidógyűlölet is, távol az efféle őszinteségtől, mely irigységét néhány napirenden levő jelszó mögé rejt s visszaél egy nép legmélyebb érzelmeivel, hogy őszitőit felkeltve irracionális gyűlöletbe vigye.

Miután az antiszemitizmusnak ez utóbbi formája kísérli meg újabban megvetni lábait, célszerű lenne a könyv minél több nyelvre való lefordítása, hogy a népek, zsidók és nemzsidók számot adhassanak maguknak tényleges méreteiről. Szerző, anélkül, hogy banális apológiát írna a zsidóságról s elhallgatna tényeket, az emberi öntudat felől közelíti meg a kérdést és bátran taglalja a szellem eszközeivel.

Ugy látja, hogy a zsidó sem történeti, sem fizikai, sem metafizikai szempontból nem tartozik egy politikai értelemben vett nemzethez, vagy

valláshoz, melyet gyakorta megtagad, hanem egy teljesen spirituális, minden külső szervezethez nélkülözö törzsi közösséghez, mely egyedülálló a maga nemében. Mivel ez a lényegileg belső élet, a politikai életet élő népektől eltérő síkon fejlődik ki, a zsidónak önmagával szembeni s a vele együttélő európai nemzettel szembeni lojalitása között nemcsak, hogy tökéletes összeférhetőség áll fenn, hanem a két érzésnek szükség-szerűen ki kell egészítenie egymást. A cionizmus nem lévén egyéb a magától feltámadt öntudat élő szimbólumánál, nem tudja és nem fogja a legelső megoldást adni. Mert napjaink Valery-i értelemben felfogott, autentikusan európai zsidójának különös szellemi feladatot kell betöltenie a nyugati államokban. S ha némelyek közülük mindent megtettek is, hogy magatartásukkal kompromittálják ezt, a feladat és jelentősége nem lett kevésbé fontos. Ha közös nevezőt akarnánk keresni mindannak, ami a zsidó sorsot meghatározza tehetségeivel és tévelygéseivel, nagyságai-val és szerencsétlenségeivel, az feltétlenül a feszültség túlméretezése lenne. A századok folyamán istenével, ezzel a metafizikai ellenféllel való viszonyában nyilvánult ez meg, mely a zsidó léleknek lényeges alkotó eleme. Szabadság a gettó falainak hosszú fogsága után, erőszakos felszabadulás az isteni közösség alól... ugyanezt az egyébként termékeny feszítőerőt akarták alkalmazni egy változó és zavart világ jelenségeire is, a veszély ellenére, amit a vállalkozás azok számára jelent, kik nem tudják valamely egyensúlyérzettel vagy személyes méltóságukkal mérsékelni magukat. Ha a zsidó-karikaturát, amit a világ gyakran hajlandó valódi képének tekinteni, ha lealacsonyodik s a hisztériás nők féltelenségével ügyeksziük felülmulni nacionalizmusban nem zsidó polgártársait, vagy ha felajzott fanatizmusában a szélsőséges mozgalmak első vonalába kerül: mindig ugyanaz a belső feszültség hajtja, belekényszerítve az egész zsidóságra nézve veszélyes helyzetekbe.

Valószínű, hogy ezek a veszedelmek, sőt katasztrófák is integrális alkotóelemei a zsidó sorsnak. Időszakos felépésük kétségtelenül felbontó közötte az együvé tartozás gondolatát, mely egyébként — bármit mondjanak is ellenségeik, akik ördögi összeesküvésekkel vádolják őket — nem létezik, visszaadva egyben nekik az egyetemes felelősség érzését, amit a biztonság időszakában oly siralmasan nélkülöznek. Öntudatra ébredésükhöz úgy látszik szükséges időnként feltámadni a fárónak, „aki egyáltalán nem ismerte Józsefet...” De a zsidók számára ez nem lehet ok arra, hogy provokálják megjelenését. Ez a túlfeszültség azonban rettenetes a gáttalan jellemek számára, jótékony és pozitív tulajdonság-gá válhatik az öntudatos és valódi szerepével tisztában levő zsidó számára, aki valamennyire át van hatva a mértéktartás és felelősség érzéseitől. Ez nem fog a gőg vagy szolgaság végleteibe esni: mélyen meggyőződve az erjesztő erő szerepéről, amit zsidóságával képvisel, termékeny, újító s egyben megtartó elemet jelent hazájában s e tény fölött nem nézhetnek el a népek. Mindig boldog lesz, ha többet áldozhat hazájának, mint amennyit kap s cserében a valóban művelt osztályok is mindig készek lesznek elismerni, ahol a zsidóság néha materiálisan, többnyire szellemiakkal s esetenként erkölcsileg is hozzájárult az ország gyarapodásához. Ez a feszültség tette lehetővé, hogy minden külső és belső akadály ellenére kiváló szerepet játszhattak nemcsak az üzleti, de mindenekelőtt a művészi életben s néha a politikában is. Nyilvánvaló, hogy a zsidó civilizáció inkább megegyezik a nyugati államok civilizációjával, mint bármely más országéval. A germán népek természetüknél fogva mindig antiszemiták voltak, főleg a mély ellentét miatt, ami köztük s a zsidók között fennáll. Kölcsönös vonzódásuk is, amit

Kahler annyi leleményességgel próbál bizonyítani, aligha valószerű. Hasonló ellentét Franciaországban nem létezik, a franciák és zsidók közötti tagadhatatlan ellentétnek nincs valódi alapja. Mint ugyanannak a Földközi-tengeri civilizációnak eredményei, azonosak szellemük életségében és határozottságában, mely egyaránt lelkesülő és egyaránt gúnyolódó. Még humorérzékük is szembeötlő, ami szellemi rokonságuk legcsalhatatlanabb bizonyítéka. A népi gyűlöletre támaszkodó antiszemitizmus Franciaországban hiába keresne komoly bázist, lényegében mindig összeférhetetlen maradna az ország szellemével. Ha példára van szükség, elég utalnunk az antiszemitizmusnak a műveltebb osztályok köréből való gyors eltűnésére a Dreyfus-ügy után, ami eléggé bizonyítja a mozgalom mesterséges voltát.

Kahler könyvének elolvasása határozottan értékes felvilágosítással szolgál úgy zsidók, mint nem zsidók számára a kérdésről, amit nem ismertek eléggé vagy nem tudatosítottak kellőképpen magukban. A franciák ráébrednek, hogy országukat nem szállhatja meg ez a tőlük idegen mozgalom, mely sajátos nemzeti szellemükkel és hagyományaikkal tökéletesen ellentétes. Zsidók számára pedig megmutatja az utat, hogyan példázhatják, igaztalan támadások ellenére is, nemcsak a zsidó, de mindenekelőtt az emberi öntudatot.

E G Y D I K T A T O R R E G É N Y. Napjaink legcsodáltabb csúcsteljesítménye a reklámra, propagandára, szinpadhatásokra utalt parancsur, kit a történelmi távlat „tyrannus“ címszó alatt szokott elkönyvelni. Ma, amikor egyre közelebb kerülünk a szinpadhoz, itéletet csak úgy mondhatunk, ha a személyt előrevetítjük történelmi távlatba, vagy vissza: emberi vonatkozásaihoz, a kezdőökés emberi rugóhoz, ahol megszűnik a pátosz és a torokfrázis. A parancsur, mint lemeztelenített ember: a regényiró témája. Lehet zsákmánya: kolportázs-szenzáció, de lehet írói próbája: tipusteremtés. A típus: eredő. Nem X. nem Y., de mindegyikből valami és mégsem keverék, mert központi magva a parancsurat kiteljesítő, kihámozandó lényeg, mely hajszálpontosan fedi úgy X-et, mint Y-t. Imaginér figura, aki azonban a valóság próbája lehet. *Walter Mehring* új regényében (*Die nacht des Tyrannen*, Verlag Oprecht, Zürich) tudatosan a típust hámozza ki. A regény utójegyzetében kategórikusan szögezi le: „Szerző törekvése nem volt más, minthogy egy figurát alkotson, aki a tyrannis problematikáját tiszta tényészetben testesítse meg, függetlenül minden korszerű példától“. Ha a regényt olvasva aztán valaki mégis csodálkozik a szereplők ismerős arcán, akkor az nem érti meg a tipusteremtés csodáját: a valóságból kihámozott végérvényes vonalakat. A tipusteremtés sikertelenségét (tehát a rossz regényt), mi sem bizonyítja jobban, mint vonatkozásainak elégtelensége. Mehring regényének mai vonatkozásai kétségtelenek, mert a típus mindenképpen helytálló.

A környezetrajz és a spanyol nevek délamerikai államra utalnak. A regény merénnyel kezdődik. A köztársasági elnök végre fogadja a Lilaingesek vezérét Martinez Llaladot, aki a sikertelen tárgyalás után a tömeg ujongása közepette alig, hogy elhagyja a palotát: merénnyel áldozata lesz. A sebek nem látszanak veszélyesnek, de mégis elszállítják a kórházba, ahol kisérik, hogy a seb halálos. A diktátorjelölt, aki lilaingesseivel, eddig is uralta az uccát, jól tudja, hogy kórházi tehetetlenségét úgy ellenfelei mint elvbarátai ki fogják használni, hogy őt kinullázzák. Minden idege és agysejtje tiltakozik az ilyen lehetőség ellen, a sebzett test éber- és lázállapotban feszül a politikai halál ellen és kap az ölé-